

UOT 338.47.656

Musa Rzaqulu oğlu HACIYEV
Milli Aviasiya Akademiyasının dissertantı
E-mail: İnf00994@gmail.com

ÖLKƏNİN İQTİSADI İNKİŞAFINDA HAVA NƏQLİYYATININ YERİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı və milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından Hava nəqliyyatının rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi istiqamətində təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası – problemə sistemli yanaşma əsasında müqayisəli təhlil, qiymətləndirmə metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – araşdırma əsasında əldə edilmiş nəticələrdən hava nəqliyyatının rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı nəzəri və təcrübi problemlərin həll olunmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – hava nəqliyyatı ilə yükdaşımaların həyata keçirilməsinin səmərəliliyi və əlçatanlığı ilə bağlı tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – məqalədə nəqliyyatın regional iqtisadi inkişafa təsirinin qiymətləndirilməsi dörd istiqamətdə müəyyən edilmişdir. Hava nəqliyyatının digər nəqliyyat növləri ilə müqayisədə üstünlükləri araşdırılmışdır. Hava nəqliyyatının global iqtisadiyyatda rolunun güclənməsi Beynəlxalq Hava Nəqliyyatı Assosiasiyasının (IATA) proqnozlarında öz əksini tapmışdır. Nəqliyyat infrastrukturunu obyektlərinin inkişafı, onların rəqabət qabiliyyətinin artırılması, beynəlxalq tələblərə cavab verən və bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına yönəlmiş sistemin formalaşdırılması ilə bağlı təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *hava nəqliyyatı, rəqabət qabiliyyəti, iqtisadi inkişaf, nəqliyyat qiyməti, nəqliyyat infrastrukturunu.*

Giriş

Ölkə iqtisadiyyatı bir çox amillərin təsiri altında inkişaf edir. Sabit iqtisadi artımın təmin edilməsində təkcə milli iqtisadiyyatın tərkib hissəsi deyil, həm də iqtisadi məkanın formalaşmasında mühüm amil olan nəqliyyatın xüsusi rolu vardır. Nəqliyyat daxili və beynəlxalq bazarların formalaşmasının əsasını təşkil edir, onların inteqrasiyasında mühüm rol oynayır, milli təsərrüfat sisteminin bütün regionlarına və iqtisadi komponentlərinə çıxışı təmin edir. Nəqliyyat digər infrastruktur sahələri ilə yanaşı, cəmiyyətin həyatının əsas şərtlərini təmin edir, onun sosial, iqtisadi, xarici siyasət və digər məqsədlərinə çatmaq üçün mühüm vasitədir. Nəqliyyat - texniki qurğular və rabitə vasitələrinin məcmusunun köməyi ilə sərnişinlərin və yüklərin daşınmasına cəmiyyətin həyatı tələbatını təmin edən istehsal sahəsidir, burada daşıma konkret xidmət kimi öz bazar dəyərinə malikdir.

Nəqliyyat xidmətlərinin dəyəri

Nəqliyyat xidmətlərinin dəyəri daşınma zamanı maddi forması dəyişməz qalan daşınan malların qiymətinin artmasına təsir göstərir [1,2]. Nəqliyyat bazar infrastrukturunun bir hissəsi olmaqla, fiziki olaraq əmtəə mübadiləsinə həyata keçirir və əhaliyə xidmətlər göstərir, eyni zamanda, bazar subyekti kimi fəaliyyət göstərir, xidmətlərini satır, malların və əhalinin daşınmasını həyata keçirir. Müxtəlif nəqliyyat növləri bu xidmətləri müxtəlif yollarla təmin edə bilər və beləliklə, nəqliyyat xidmətləri bazarını formalaşdırır [3]. Elmi tədqiqatlar sektorunda müasir nəqliyyat-logistika komplekslərinin fəaliyyətinin və inkişafının təhlilinin iqtisadi və nəzəri əsasları formalaşmağa başlayır ki, bu da mühüm iqtisadi kateqoriya kimi nəqliyyat xidmətlərinin yerini, rolunu və əhəmiyyətini müəyyən etməyi tələb edir. Nəqliyyat iqtisadiyyatı sahəsində alimlərin tədqiqat-

larının təhlili zamanı nəqliyyatın regional iqtisadi inkişafa təsirinin qiymətləndirilməsi üçün dörd istiqamət müəyyən edilmişdir:

1) nəqliyyatın resurslar və satış bazarlarının mövcudluğuna təsir dərəcəsinin qiymətləndirilməsi;

2) regionda sahibkarlıq fəaliyyətinin təhlili;

3) regionda investisiya fəaliyyətinin təhlili;

4) nəqliyyat xidmətlərinin istehlakçıları arasında istehsalın yerləşdiyi yerdə infrastrukturun mövcudluğu və keyfiyyətinin əhəmiyyətinin dərəcəsi ilə bağlı sorğuların aparılması.

E.Matsenqa və M.Ravn [4, s. 663] hesab edirlər ki, sənayeləşmiş ölkənin və onun əhalisinin rifahı əhəmiyyətli dərəcədə nəqliyyat xərclərinin səviyyəsindən və onların azaldılmasından asılıdır və nəqliyyat xidmətlərinin dəyərinin 15%-dən 20%-ə qədər azalması məhsul və xidmətlərin istehlakının 1,5% artmasına səbəb olur.

P. Samuelson tərəfindən təklif edilən və “aysberq xərcləri yanaşması” kimi tanınan nəqliyyat xərclərinin qiymətləndirilməsi üçün təklif olunan üsula uyğun olaraq, nəqliyyat “daşıma prosesində olan məhsulun gizli istehlakıdır”, çünki məhsulun qiyməti istehsal yerində bazar qiymətindən aşağıdır.

Nəqliyyat xərcləri daşınma prosesində resursların sərf olunması ilə əlaqədardır, nəqliyyat tarifi daşınma məsafəsindən və daşınan malın istehlak xüsusiyyətlərindən asılıdır. Daşıma prosesində malın maddi forması dəyişmir və malın daşınması xidmətinin müştərisi malın təhlükəsiz şəkildə təyinat yerinə mümkün qədər tez çatdırılması şərti ilə malın son qiymətində daşınma xərclərinin payının azaldılmasında maraqlıdır. Hava nəqliyyatı müəyyən edilmiş tələblərin yerinə yetirilməsini ən effektiv şəkildə təmin etməyə qadirdir, çünki o, ən yüksək sürət, daşınma vaxtının proqnozlaşdırıla bilməsi, yüklərin çatdırılmasının yüksək təhlükəsizliyi ilə xarakterizə olunur ki, bu da öz növbəsində yük istehsal edən şirkətlərə nəqliyyat vasitələrinə vaxtında və səmərəli çıxış imkanı verir, resurs və satış bazarları və beynəlxalq ticarətin böyüməsinə töhfə verir. Hava nəqliyyatının digər nəqliyyat növləri ilə müqayisədə üstünlükləri aşağıdakılardır:

- qısa nəqliyyat müddəti;

- tranzit zamanı yükün yüksək səviyyədə təhlükəsizliyi və nəticədə yüklərin sığortası üçün aşağı xərclər (daşınmanın etibarlılığı və təhlükəsizliyi hesabına);

- malların çatdırılması üçün gözlənilməz və təxirəsalınmaz şərtlər nəzərə alınmaqla müxtəlif həcmli və ölçülü malların daşınması imkanı (daşıma vaxtının qısalması, gediş və təyinat məntəqələrinin coğrafi əlçatanlığı, malların yüklənməsi və boşaldılmasının daha yüksək muxtariyyət səviyyəsinə görə);

- daşınma vaxtının daha dəqiq hesablanması (proqnozlaşdırılması) imkanı. Digər nəqliyyat növləri ilə müqayisədə daşınmanın yüksək qiyməti hava nəqliyyatının çatışmazlıqlarından biri hesab olunur. Tədqiqatlarda [5], hava nəqliyyatında 1 tkm-ə düşən daşımaların orta qiyməti avtomobil nəqliyyatında 1 tkm-in maya dəyərindən 10 dəfə, dəmir yolu nəqliyyatından isə təxminən 30 dəfə yüksək olsa da, daşıma məsafəsi artdıqca bu fərqlər azalır. Hava nəqliyyatının yüksək qiyməti həmişə müştərinin daha yüksək ümumi xərcə sahib olacağı demək deyil, çünki hava nəqliyyatı qablaşdırma, sığorta və saxlama xərclərinə xeyli qənaət edə bilər və bəzi hallarda hava nəqliyyatının qiyməti digər nəqliyyat növləri ilə müqayisədə kiçik yüklərin konsolidasiya prosedurunun səmərəli tətbiqi ilə daha aşağı ola bilər.

Hava nəqliyyatının qlobal iqtisadiyyatda rolunun əhəmiyyətini Beynəlxalq Hava Nəqliyyatı Assosiasiyasının (IATA) aşağıdakı məlumatları sübut edir [9]:

- dünya ümumi daxili məhsulunun (ÜDM) təxminən 8%-i və ya 2,7 trln. ABŞ dolları mülki aviasiyanın payına düşür, iqtisadiyyatın digər sektorlarına təsirin multiplikativ təsiri hesabına dünya ümumi daxili məhsuluna daha böyük töhfə verilir;

- qlobal hava nəqliyyatı sənayesi 65,5 milyon insan üçün iş yeri yaradır;

- Beynəlxalq ticarətin bütün mallarının dəyər ifadəsində 35%-i, çəkisinə görə təxminən 6%-i və həcmə 0,5%-i hava nəqliyyatı ilə daşınır. Avropa İttifaqında mülki aviasiyanın fəaliyyəti üçün

5,5 milyona qədər iş yeri yaradılıb və mülki aviasiyanın Avropa İttifaqının ÜDM-ə illik birbaşa töhfəsi 110 milyard avro təşkil edir. IATA araşdırmasına [9] görə, bütün yük şirkətlərinin təxminən 80%-i hava nəqliyyatının onların biznesinin səmərəliliyinin artırılmasına əhəmiyyətli təsir göstərdiyini hesab edir, onların 60%-i isə biznesin inkişafı üçün hava nəqliyyatından istifadəni vacib hesab edir.

Oksford Universitetinin mütəxəssisləri hesablamışlar ki, malların istehsalçıdan istehlakçıya daşınmasına sərf olunan 480 saat vaxt mallara 16% gömrük rüsumunun tətbiqinə bərabərdir [10].

Buna görə də yüklərin çatdırılmasının yüksək sürəti digər nəqliyyat növləri ilə müqayisədə hava nəqliyyatının əsas üstünlüyüdür.

Müəlliflərin fikrincə[6], nəqliyyatın sosial həyatın müxtəlif aspektlərinə təsirinin təhlili onun bazarların inkişafına, logistika sistemlərinin formalaşmasına, ictimai istehsalın səmərəliliyinin artırılmasına və sosial-iqtisadi inkişafa təsirini, ölkələrin iqtisadi təhlükəsizliyini araşdırmağa imkan verir. Nəqliyyatın inkişafı ölkə və regionların iqtisadiyyatının digər sahələrinin inkişafından, onların işgüzar fəallığının səviyyəsindən və investisiya cəlbəediciliyindən, ticarət və sənaye istehsalının inkişafından, coğrafi mövqeyindən, əhalinin gəlir səviyyəsi və həyat keyfiyyətindən, onun ölkə iqtisadiyyatının inkişafının əsas makroiqtisadi göstəricisi olan ümumi daxili məhsulun dinamikasından birbaşa asılılığını müəyyən edir. Nəqliyyat kompleksi ümumi daxili məhsulun dinamikası, əsas yük əmələ gətirən sənaye sahələrində istehsal, xarici iqtisadi fəaliyyət və investisiya fəaliyyəti ilə müəyyən edilən sərnişin və yüklərin daşınmasına olan tələbatı ödəməlidir. Aparılan tədqiqatlara [7] görə, nəqliyyat xidmətlərinin tədarükü nəinki mövcud tələbata cavab verərsə, həm də onu üstələsə, bununla da əlavə nəqliyyat axını formalaşdırsa və işgüzar fəallığın artırılması üçün ilkin şərtlər yaratsa, nəqliyyat kompleksinin ən səmərəli inkişafı təmin ediləcəkdir ki, bu da sənaye istehsalının artmasına, büdcənin rentabelliyyəsinə və yeni iş yerlərinin açılmasına töhfə verəcəkdir.

Hava nəqliyyatının rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi

Nəqliyyat infrastrukturunu obyektlərinin inkişafı, onların rəqabət qabiliyyətinin artırılması, bütün nəqliyyat növlərinin səmərəli qarşılıqlı əlaqəsi, vahid nəqliyyat məkanının yaradılması, beynəlxalq tələblərə cavab verən və bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına yönəlmiş sistemin formalaşdırılmasında sistemli yanaşma lazımdır. Sahənin rəqabətinin təhlili və Maykl Porterin [8, s. 40] biznes strategiyasının işlənilməsi üçün hazırlanması metodologiyasından istifadə etməklə hava yük bazarının inkişaf amillərini təhlil etmək mümkündür ki, bu da rəqabət üstünlüyü yaratmaq və məhsul və ya xidmətin uzunmüddətli gəlirliliyini təmin etmək yollarını əks etdirir.

Porterin beş qüvvəsinə aşağıdakılar daxildir: bazarda yeni oyunçuların meydana çıxması təhlükəsinin təhlili, əvəzedici xidmətlərin meydana çıxması təhlükəsinin təhlili, təchizatçıların təsirinin təhlili, bazar iştirakçıları arasında istehlakçıların (müşərilərin) təsirinin təhlili, rəqabətin təhlili. Hava nəqliyyatı sənayesində dövlət tənzimləməsinin mürəkkəb və spesifik sistemi mühüm rol oynayır ki, bu da yeni oyunçuların bazara daxil olması üçün maneədir.

- Bazara yeni oyunçuların daxil olması təhlükəsinin təhlili. Aviasiya biznesinin yaradılması əhəmiyyətli kapital qoyuluşu tələb edir, çünki hava gəmisi həm alınma (lizinq), həm də sahiblik (istismar) dəyəri baxımından yüksək dəyərli aktivdir. Beləliklə, bu bazarda yeni oyunçuların meydana çıxması üçün maneələr kifayət qədər yüksəkdir.

- Əvəzedici xidmətlərin yaranma təhlükəsinin təhlili. Bir çox mallar alternativ nəqliyyat növləri ilə (dəniz, dəmir yolu və avtomobil yolu) daşına bilər.

DHL, FedEx, Amazon, Google kimi aparıcı global şirkətlər təcili hava poçtlarının çatdırılması üçün pilot layihələr həyata keçirirlər. Bu daşımalar, bir qayda olaraq, kiçik ölçülü dronlarla (multikopterlər) həyata keçirilir. Beləliklə, digər nəqliyyat növləri ilə eyni vaxtda xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi ilə yüklərin çatdırılma müddətinin və maya dəyərinin azaldılması hava gəmiləri ilə yüklərin daşınması üçün təhlükədir.

- Təchizatçı təsirinin təhlili. Aviasiya bazarı xidmət bazarıdır. Buna görə də xidmətin göstərilməsi onun istehlakçı tərəfindən alınması ilə bağlıdır. Həmçinin, xidmətin maddi forması yoxdur,

ona görə də xammal almağa ehtiyac yoxdur. Bununla belə, bütün aviaşirkətlər avadanlıq, ehtiyat hissələri, təyyarə yanacağı almalıdırlar.

Hava nəqliyyatı xidmətlərinin göstərilməsi üçün tədarük olunan materialların spesifikliyini nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, təchizatçılar arasında rəqabətin olmaması, habelə müəyyən materialların əvəzolunmazlığı təchizatçıların keyfiyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Burada əsas xidmət göstərənlər hava limanlarıdır, onlar təyyarələri qəbul edir, uçuş-enmə zolaqlarını təmin edir, yerüstü və hava limanı xidmətləri göstərir və s. Uğursuz hava nəqliyyatı şəbəkəsinin formalaşması məhz onlarla səmərəli işdən asılıdır. Aviaşirkətlər həmçinin bütün nəqliyyat xərclərinin dördü birindən çoxunu təşkil edən yanacaq təchizatçılarından asılıdır. Yanacağın qiyməti qalxan kimi şirkətlər nəqliyyat xərclərini azaltmaq və ya tarifləri qaldırmaq yollarını axtarmağa məcbur olurlar. Aviaşirkətin bazarda rəqabətli mövqeyi göstərilən nəqliyyat xidmətlərinin keyfiyyətindən və qiymətindən asılıdır ki, bu da əsasən aviasiya avadanlığı təchizatçıları və ona texniki qulluq və xidmət göstərilməsi üçün xidmət təminatçıları ilə münasibətlərdən asılıdır. Daşıma qabiliyyəti, daşıma diapazonu, müxtəlif növ yükləri, o cümlədən iriqabaritli, yüksək əməliyyat səmərəliliyi ilə daşımaq imkanı baxımından bazarın tələbatına cavab verən yeni tipli təyyarələrin əldə edilməsi mühüm rəqabət üstünlüklərindən birinə çevrilir.

- İstehlakçıların (müşərilərin) təsirinin təhlili. Burada iri nəqliyyat və ekspeditor şirkətlərini, eləcə də yanacaq-energetika kompleksi və digər hasilat sənayesindəki iri şirkətləri ayırmaq lazımdır, çünki onlar daşıyıcılara əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmək imkanına malikdirlər, məhz onlar bütün təchizat zəncirinə getdikcə daha çox nəzarət edirlər.

- Bazar iştirakçıları arasında rəqabətin təhlili. Qlobal hava yük bazarında rəqabət üstünlükləri təyinat məntəqələrindən və marşrut şəbəkələrindən çox asılı olsa belə, aviaşirkətlər arasında gərgin rəqabət mövcuddur. Bu bazarda bir neçə daşıyıcı qrupu var:

- İri beynəlxalq sürətli çatdırılma şirkətlərinə və maliyyə korporasiyalarına məxsus ixtisaslaşdırılmış yük hava yolları, ixtisaslaşdırılmış yük təyyarələri istismar edir, həm müntəzəm, həm də çarter uçuşları həyata keçirir. Məsələn, bunlara Atlas Air (ABŞ), Polar Air Cargo (ABŞ), Cargolux (Lüksemburq), UPS Airlines (ABŞ), ASL Airlines Belgium TNT Airways (Belçika), FedEx Express (ABŞ) daxildir. Qeyd edək ki, beynəlxalq təcili çatdırılma şirkətləri yüklərin hava ilə daşınması imkanları ilə məhdudlaşmır. Belə hallarda şirkətlər logistika zəncirinin bütün həlqələrində iştirak edirlər ki, bu da göstərilən nəqliyyat xidmətlərinin keyfiyyətini artırır və yüksək qiymətə baxmayaraq daşınma mümkün qədər tez həyata keçirilir. Məsələn, United Parcel Service, Inc. və ya sürətli çatdırılma və logistika üzrə ixtisaslaşan UPS, öz hava yolu ilə yanaşı, təchizat zəncirinin idarə edilməsi ilə məşğul olan bölmələrə də malikdir (UPS Supply Chain Solutions, UPS SCS) [11].

- İxtisaslaşdırılmış yük təyyarələri istismar edən əsas magistral aviaşirkətlərin müstəqil yük bölmələri (törəmə müəssisələri) olan ixtisaslaşmış yük aviaşirkətləri. Məsələn, bunlara Lufthansa Cargo (Almaniya), Air China Cargo (ÇXR), China Southern Cargo (ÇXR), Nippon Cargo Airlines (Yaponiya), Singapore Airlines Cargo (Sinqapur), Emirates SkyCargo (BƏƏ), Martinair Holland N.V. (Hollandiya) daxildir.

- Sərnişin hava gəmiləri, digər işlərlə yanaşı, sərnişin təyyarələrindən konvertə olunmuş hava gəmilərində yüklərin daşınmasını həyata keçirən aviaşirkətlər. Məsələn, bunlara Asiana Airlines daxildir.

Hava nəqliyyatında qiymətqoyma prosesi qiymət amillərinin xüsusiyyətləri ilə bağlı özünəməxsus sənaye xüsusiyyətlərinə malikdir. Amillər, uzunmüddətli təsirə malik olan və qiymət səviyyəsinə təsiri qısamüddətli olan ikinci dərəcəli olmaqla, daxili və xarici olur. Daxili amillərə nəqliyyat xidmətlərinin dəyərini təşkil edən uçuşla bağlı xərclər daxildir. Xarici amillərə makroiqtisadi mühit, dünyada və regionlarda sosial-iqtisadi, siyasi, ekoloji və epidemioloji vəziyyət, digər nəqliyyat növlərinin təsiri nəzərə alınmaqla rəqabət mühiti, eləcə də Azərbaycanda yük əmələ gətirən sənayelərin və humanitar missiyaların inkişafının təsirini nəzərə alaraq hava daşımaları bazarı daxildir. Dünyada və regionlarda epidemioloji vəziyyət kimi xarici faktordan danışsaq, o zaman 2020-ci

ilin mart ayından etibarən hava nəqliyyatı yeni COVID-19 koronavirus infeksiyasının yayılmasından ciddi çətinliklər yaşamağa başlayıb. Səyahət məhdudiyətləri ilə kəskinləşən hava nəqliyyatına tələbatın kəskin azalması bütün maraqlı tərəflərin (hava yolları, hava limanları, aeronaviqasiya xidmətləri orqanları, təyyarə istehsalçıları və hava gəmilərinə xidmət sənayesi) gəlirlərinə və pul vəsaitlərinin hərəkətinə təsirlər də daxil olmaqla, əhəmiyyətli mənfi təsirlərlə nəticələndi. COVID-19-un mülki aviasiyaya iqtisadi təsirini izləyən və vəziyyətin inkişafı ilə əlaqədar vəziyyət Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı (ICAO) [12] tərəfindən proqnozlaşdırılır. SARS və ya MERS viruslarının səbəb olduğu əvvəlki pandemiya epidemiyalarının bərpası kəskin V-şəkilli ssenari ilə təxminən 6 ay çəkdi, COVID-19-dan sonrakı bərpa ssenarisini müşayiət olunan iqtisadi tənəzzül səbəbindən bu müddət çərçivəsindən kənara çıxa bilər. ICAO-nun hesablamalarına görə [12], 2019-cu ildə dünyada mülki aviasiyanın fəaliyyəti ilə əlaqədar səmnişin haqları, əlavə dəyər vergisi, gömrük və immiqrasiya hesabına müxtəlif səviyyəli büdcələrə vergi daxilolmalarının həcmi 136 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir.

Mülki aviasiyanın öz milli iqtisadiyyatı üçün yaratdığı birbaşa və dolaylı iqtisadi faydaları nəzərə alaraq, dövlətlər bütün maraqlı tərəflər (aviaşirkətlər, hava limanları, aeronaviqasiya xidmətləri orqanları, təyyarə istehsalçıları və hava nəqliyyatı sahəsində) arasında iqtisadi maraqların optimal balansını təmin edəcək mexanizmlər hazırlamaladırlar. Bugünkü koronavirus pandemiya böhranı aviasiya sənayesinə görünməmiş iqtisadi təsirlər formalaşdırıb və hava nəqliyyatının çatışmazlıqlarını üzə çıxarıb. Hava nəqliyyatının böhrandan sonrakı bərpasına aparıcı yol misli görünməmiş tədbirlər, o cümlədən innovativ həllərdən istifadə və onların milli hökumətlər tərəfindən həyata keçirilməsini tələb edir.

Elektron ticarətin sürətləndirilmiş artımı, təchizat zəncirinin logistikasının təkmilləşdirilməsi və sürətləndirilməsi, daha möhkəm, paylanmış və idarə olunan təchizat zəncirinin yaranması, pilotsuz uçuş aparatlarının (PUA) istehsalının inkişafı, kiçik təyyarələrin sayının artması, tutumlu özəl təyyarələr, ixtisaslaşmış yük hava yollarının törəmə müəssisələrinin yaradılması yolu ilə iri uzunmüddətli aviaşirkətlərin biznes diversifikasiyasının artması, nəticədə ixtisaslaşdırılmış yük təyyarələrinə ehtiyacın artması gözlənilir.

Nəticə

Beləliklə, sosial-iqtisadi inkişafı və milli təhlükəsizliyi (ölkə ərazisinin nəqliyyat əlaqəsi də onun tərkib hissəsidir) təmin etmək üçün həm aviasiya sənayesi, həm də hava nəqliyyatının və nəqliyyat infrastrukturunun inkişafı ilə bağlı dövlətin əlaqələndirilmiş siyasəti tələb olunur. Bir tərəfdən, səmnişinlərin və yüklərin ölkə ərazisində daşınması imkanlarına dair tələbləri tənzimləyən “nəqliyyata əlçatanlığın minimum standartları”nın yaradılmasına və həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirləri, hava daşımalarının subsidiyalaşdırılması mexanizmlərindən istifadə, infrastrukturun istismara yararlı vəziyyətdə yaradılması və saxlanmasının maliyyələşdirilməsini və s. gücləndirmək lazımdır. Digər tərəfdən, aviasiya avadanlığı parkının seçimi, tələblərin onun xüsusiyyətlərinə uyğunlaşması, regionların sosial-iqtisadi və təbii-coğrafi xüsusiyyətləri və infrastruktur obyektlərinin parametrləri ilə optimal şəkildə əlaqələndirilməlidir. Bu baxımdan, yerli və regional aviaşirkətlərin məqbul baza şəraitinə, təkmilləşdirilmiş uçuş və eniş xüsusiyyətlərinə malik müasir və təhlükəsiz təyyarələrin hazırlanması məqsədəuyğundur.

ƏDƏBİYYAT

1. Лозино-Лозинский Г.Е. «Триплан» и перспективы повышения эффективности МАКС // Сборник статей под ред. Г.Е. Лозино-Лозинского и А.Г. Братухина -М.: Изд-во МАИ. 1997. - с. 382-385
2. Хусаинова А. Вопросы стратегического планирования и конкуренции // Проблемы современной российской и зарубежной экономики, 2008. №1. – с.103 – 107
3. Медведев В.С., Потемкин В.Г. Нейронные сети. Matlab 6: Учебное пособие. - М.: Диалог - МИФИ, 2002. - 489 с.

4. Siluyanova M.V., Gyazova M.M. Condition-Based Economic Assessment of Airplane Engines //Russian Engineering Research - Vol. 40, № 8. 2020.- p. 663-665.
5. Портер М. Конкуренция: пер. с англ./М.Портер. - М.: Издательский дом «Вильямс» - 2000. - 495с.
6. Логистика и управление цепями поставок. Теория и практика // Основы логистики: учебник, под ред. Б.А. Аникина и Т.А. Родкиной. М.: Проспект, 2016. с. 344.
7. Мыльник В. В., Богатова Ю. М., Родионова В. Б. Планирование хозяйственной деятельности предприятия в условиях рыночных отношений: Учебное пособие. - М.: МГАТУ, 2004. - 60 с.
8. Редько И.Я., Грачёв И.Д., Ильковский К.К., Есяков С.Я., Либет А.А., Ливинский А.П., Иванов В.Б., Варфоломеев С.Д., Артиков Р.Х.-Б. О Концепции развития распределённой энергетики // Журнал С.О.К.- 2014. - №11. – с. 37-41
9. <https://trends.rbc.ru/trends/industry/609e90409a794700dab35d24>. (дата обращения 30.07.2020)
10. <http://www.ato.ru/content/oak-i-eads-zamorozili-konvertaciyu-airbus-a320> (дата обращения 05.04.2019)
11. <https://www.uacrussia.ru/upload/iblock/806/8063c9d96983265cab264f0bbfa7ddea.pdf>. (дата обращения 05.04.2021).
12. https://www.jarcc.org/wp-content/uploads/ATP_2011_web.pdf (дата обращения 05.01.2019).

Муса Рзагулу оглы Гаджиев
Диссертант Национальной Авиационной Академии
E-mail: Info00994@gmail.com

Роль воздушного транспорта в экономическом развитии страны

Резюме

Цель исследования - разработка предложений и рекомендаций по обеспечению конкурентоспособности воздушного транспорта с точки зрения социально-экономического развития и национальной безопасности страны.

Методология исследования – сравнительный анализ, методы оценки, основанные на системном подходе к проблеме.

Значимость исследования - результаты, полученные на основе исследования, могут быть использованы для решения теоретических и практических задач, связанных с обеспечением конкурентоспособности воздушного транспорта.

Результатами исследования являются разработка рекомендаций по эффективности и доступности авиаперевозок.

Оригинальность и научная новизна исследования - в статье оценивается влияние транспорта на региональное экономическое развитие по четырем направлениям. Изучены преимущества воздушного транспорта по сравнению с другими видами транспорта. Усиление роли воздушного транспорта в мировой экономике отражено в прогнозах Международной ассоциации воздушного транспорта (ИАТА). Были сделаны предложения и рекомендации по развитию объектов транспортной инфраструктуры, повышению их конкурентоспособности, формированию системы, отвечающей международным требованиям и направленной на развитие экономики Азербайджана в целом.

Ключевые слова: *воздушный транспорт, конкурентоспособность, экономическое развитие, транспортные цены, транспортная инфраструктура.*

Musa Rzaqulu Hajiyev
Dissertation of the National Aviation Academy
E-mail: Info00994@gmail.com

The role of air transport in the economic development of the country

Summary

The purpose of the study is to develop proposals and recommendations for ensuring the competitiveness of air transport in terms of socio-economic development and national security of the country.

Research methodology - comparative analysis, evaluation methods based on a systematic approach to the problem.

The significance of the study - the results obtained on the basis of the study can be used to solve theoretical and practical problems related to ensuring the competitiveness of air transport.

The results of the study are the development of recommendations on the efficiency and availability of air transportation.

Originality and scientific novelty of the research - the article assesses the impact of transport on regional economic development in four areas. The advantages of air transport in comparison with other modes of transport are studied. The growing role of air transport in the global economy is reflected in the forecasts of the International Air Transport Association (IATA). Proposals and recommendations were made on the development of transport infrastructure facilities, increasing their competitiveness, forming a system that meets international requirements and is aimed at developing the economy of Azerbaijan as a whole.

Key words: *air transport, competitiveness, economic development, transport prices, transport infrastructure.*